

Nemzeti
Közszolgálati Egyetem
Vezető-és Továbbképzési Intézet

BALOGH ZSOLT, HAJAS BARNABÁS, SCHANDA BALÁZS

Alapjogok és alapvető kötelezettségek Fogalma, értelmezése

Budapest, 2014

A tananyag az ÁROP-2.2.19-2013-2013-0001 Elektronikus képzési és távoktatási anyagok készítése című projekt keretében készült el.

Szerzők:

© Balogh Zsolt, Hajas Barnabás, Schanda Balázs

Kiadja:

© NKE, 2014

Felelős kiadó:

Patyi András
rektor

Nemzeti Fejlesztési Ügynökség
www.ujsechenyiterv.gov.hu
06 40 638 638

A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.

Tartalom

1. Az alapjogi szabályozás általános jellemzői	4
1.1. Szabadság és felelősség általános értelmezése	4
1.2. Az Európai Unió Alapjogi Chartájának hatása	5
2. Az alapjogok korlátozhatósága	6
2.1. Abszolút jogok és tilalmak	6
2.2. Az alapjogi teszt	7
2.3. Speciális korlátozási szempontok	8
3. Élethez való jog és emberi méltóság	9
3.1. Élethez való jog	9
3.2. Emberi méltóság	9
3.3. Önazonosság, önrendelkezés, magánszféra	10
4. Egyenlőség	12
4.1. Jogképesség	12
4.2. Diszkrimináció tilalma	12
5. Alapvető szabadságjogok	13
5.1. Szólás- és sajtószabadság	13
5.2. Vallás- és lelkiismereti szabadság	13
5.3. A gyülekezési és egyesülési jog	14
5.3.1. A gyülekezési jog	14
5.3.2. Az egyesülési és szervezkedési szabadság	15
6. Eljárási alapjogok	16
6.1. A tisztességes eljáráshoz való jog („fair trial”)	16
6.2. A jogorvoslathoz való jog, és a bírósághoz fordulás joga	16
6.3. A jogviták ésszerű határidőn belül való elbírálása („reasonable time”)	16
6.4. Védelemhez való jog és a fegyverek egyenlőségének elve	17
6.5. Szabadsághoz és személyi biztonsághoz való jog	17
7. Tulajdonhoz való jog	18
8. Személyes adatok védelme és információszabadság	19
9. Az egészséghez és az egészséges környezethez való jog	20
10. Szociális jogok	21
10.1. Változás a szociális jogok szabályozásában	21
10.2. A munka és a foglalkozás szabad megválasztása	21
10.3. Szociális biztonság	22
11. Művelődéshez való jog	23
12. Gyermekvédelem	24
Fogalomtár:	28

1. Az alapjogi szabályozás általános jellemzői

1.1. Szabadság és felelősség általános értelmezése

Az Alaptörvény alapjogi fejezete a „Szabadság és felelősség” címet viseli. Az Alaptörvény a korábbi Alkotmányhoz képest megváltoztatta a szabadságjogok szerkezeti elhelyezkedését, a jogokat – hangsúlyozva azok fontosságát – az Alaptörvény elején találhatjuk. Ezáltal formájában igazodik a modern alkotmányokhoz. Változást – az Alkotmányhoz képest – abban találhatunk, hogy a jogok szubjektív oldalának védelme mellett az egyes jogok érvényesüléséhez szükséges állami kötelezettségek körében többletet fogalmaz meg. Így pl. magasra teszi a mércét az Alaptörvény akkor, amikor a munkához és a foglalkozáshoz való jog kapcsán rögzíti, hogy Magyarország törekszik megteremteni annak feltételeit, hogy minden munkaképes ember, aki dolgozni akar, dolgozhasson. Az Alaptörvény az Alkotmányhoz képest identitásváltást eredményezett az egyén közösségekben betöltött szerepe, az egyének magukkal és a közösséggel szembeni felelőssége tekintetében is. A Nemzeti hitvallás rögzíti, hogy az egyéni szabadság csak másokkal együttműködve bontakozhat ki, illetve kimondja, hogy együttélésünk legfontosabb keretei a család és a nemzet. A Nemzeti hitvallás fejezetben találhatjuk annak deklarációját is, hogy mindenki felelős önmagáért, képességei és lehetőségei szerint köteles az állami és közösségi feladatok ellátásához hozzájárulni. A szabadságjogi fejezet nyitószabálya az ember alapvető egyéni jogai mellett a közösségi jogokról is szól, amikor kimondja, hogy Magyarország elismeri az ember alapvető egyéni és közösségi jogait. Azok az alkotmányi megfogalmazások tehát, amelyek az egyén „természetes”, „velészületett” és „elidegeníthetetlen” jogairól szólnak, nem egy izolált környezetben élő individuum jogait fogalmazzák meg, hanem a közösségekben élő egyén közösséghez való viszonyában nyernek értelmet. Az Alaptörvény – a fentiekén túl – változást hozott a szociális jogok deklarálásának módja vonatkozásában. Míg az Alkotmányban jogként nyert megfogalmazást a szociális biztonság és a megélhetéshez szükséges ellátás, addig az Alaptörvényben államcélként, azaz olyan célként, amelynek elérésére az állam törekszik.¹

Ezen változások mellett az Alaptörvény megőrzi az alapjogok már kialakult védelmi szintjét. Ehhez kapcsolódva szólni kell azonban arról, hogy az Alaptörvény korlátozza az Alkotmánybíróság vizsgálati lehetőségét a pénzügyi tárgyú törvények tekintetében, illetve meg kell említeni, hogy az Alaptörvény negyedik módosítása hatályon kívül helyezte az Alkotmány értelmezése kapcsán hozott alkotmánybírósági határozatokat.

Az Alaptörvény közpénzügyi fejezete szerint mindaddig, amíg az államadósság a teljes hazai össztermék felét meghaladja, az Alkotmánybíróság a központi költségvetésről, a központi költségvetés végrehajtásáról, a központi adónemekről, az illetékekről és járulékokról, a vámokról, valamint a helyi adók központi feltételeiről szóló törvények Alaptörvénnyel való összhangját nem vizsgálhatja.² Ez a korlátozás azonban nem áll fenn, ha az élethez és az emberi méltósághoz való jog, a személyes adatok védelméhez való jog, a gondolat, a lelkiismeret és a vallás szabadságához való jog vagy a magyar állampolgársághoz kapcsolódó jog sérelme merül fel, továbbá, ha ezen törvények megalkotásához vezető eljárás alkotmányosságát sérelmezik. Látható tehát, hogy a korlátozást az Alaptörvény a legfontosabb jogok sérelme (köztük is kiemelve az emberi méltóságot) esetén feloldja, illetve nem érvényesül akkor sem, ha a törvényhozási eljárás garanciális szabályi sérülnek (közjogi érvénytelenség áll fenn). Ezáltal a jogrendszer pénzügyi tárgyú törvényei sem esnek ki teljes egészében az alkotmányossági vizsgálat lehetőségéből.

Az Alaptörvény negyedik módosítása a Záró és vegyes rendelkezések közé iktatta azt a szabályt, amely szerint az Alaptörvény hatálybalépése előtt meghozott alkotmánybírósági határozatok hatályukat veszítik. Ugyanakkor azt is tartalmazza, hogy e rendelkezés nem érinti az ezen határozatok által kifejtett joghatásokat. Az Alkotmánybíróság értelmezte ezen rendelkezést, és megállapította, hogy az előző Alkotmány és az Alaptörvény egyes rendelkezései tartalmi egyezősége esetén az Alaptörvény hatálybalépése előtt meghozott alkotmánybírósági határozatokban foglalt érvek, jogelvek felhasználhatók, de felhasználásukat kellő részletességgel indokolni kell az alkotmánybírósági határozat forrásként való megjelölésével.³ A Kúria ezt követően jogegységi határozatában mondta ki, hogy a jövőben ezen megfogalmazáshoz igazítva alakítja ki gyakorlatát az alkotmánybírósági határozatok hivatkozásait illetően. Így az Alaptörvény negyedik módosítását követően sincs akadálya annak, hogy a Kúria az egyes jogintézmények által kiváltott joghatások elemzésénél, vagy egymáshoz való viszonyításuk során figyelembe vegye az Alkotmánybíróság határozatait. Különösen nincs akadálya akkor, amikor az alkotmányi és alaptörvényi szabályok egyezőségén túl az

1 Vö. az Alkotmány 70/E. §-át és az Alaptörvény XIX. cikkét

2 L. az Alaptörvény 37. cikk (4) bekezdését

3 L. 13/2013. (VI. 17.) AB határozatot

Alaptörvény időbeli hatálya alá tartozó, és a korábban az Alkotmánybíróság által már vizsgált jogszabályok tartalmukban azonosak.⁴

Ezáltal mind az alkotmánybírói, mind a bírósági döntésekben az Alkotmánybíróság korábbi határozatainak felhasználhatósága – az Alaptörvény negyedik módosításának keretei között – megmaradt.

1.2. Az Európai Unió Alapjogi Chartájának hatása

Az Alaptörvény szabadságjogi fejezete az egyes jogok meghatározása és rendszerezése során az Európai Unió Alapjogi Chartájából merít. A második világháborút követően megalkotott európai, még inkább a közép-európai alkotmányok körében nem ritka, hogy a szövegezésben a nemzetközi emberi jogi dokumentumokra támaszkodnak. Így, az Alkotmány alapjogi fejezete a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányára, illetve a Gazdasági, Szociális, és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmányára támaszkodott⁵. Az Alaptörvény a legmodernebb emberi jogi dokumentumra, a 2000-ben Nizzában elfogadott, majd néhány módosításon átesett, végül pedig a Lisszaboni Szerződés részét képező Európai Unió Alapjogi Chartájára épít. A Chartából való átvétel nem olyan jellegű, amely az autentikus hazai alkotmányértelmezés rovására menne.⁶

Az Alaptörvény szabadságjogi fejezete – a Charta mintájára – az emberi méltóság sérthetlenségének rögzítésével indul. Megjelenik az Alaptörvényben – a Chartához hasonló megfogalmazásban – a magán- és családi élet, az otthon és a kapcsolattartás tiszteletben tartása, amely eddig normatív követelményként nem szerepelt az Alkotmányban. Korábban a magán- és családi élet védelmével kapcsolatos jogok érvényesülését az alkotmánybírói gyakorlat biztosította, az emberi méltóságból levezetve. Nem szerepelt a korábbi alkotmányban tételesen a tisztességes eljáráshoz való jog, és az ügyek ésszerű határidőn belül történő befejezésének kötelezettsége, amit az Alaptörvény – szintén a Charta megfogalmazása szerint – pótol. Meg kell továbbá említeni, hogy az emberi méltósághoz kapcsolt abszolút tilalmak között az Alaptörvényben szerepel a Chartából átvett (ott a személyi sérthetlenséghez való jog körében szabályozott) emberi fajnemesítést célzó gyakorlat tilalma, az emberi test és testrészek hasznoszerzési célú felhasználása, valamint a klónozás tilalma.⁷

Ugyanakkor az Alaptörvény nem mindenben követi a Chartát, így pl. a diszkrimináció tilalmának felsorolása (faj, szín, nem, nyelv stb.) kiegészült ugyan a fogyatékoság szerinti hátrányos megkülönböztetés tilalmával, de nem tartalmazza – a Chartában már szereplő – kor, szexuális irányultság és genetikai tulajdonság szerinti különbségtétel tilalmát. Azonban továbbra is szerepelteti az Alaptörvény az egyéb helyzet szerinti különbségtételre vonatkozó tiltást, amelybe – értelmezés útján – az előzőek belefoglalhatók.

Az Alaptörvény több olyan követelményt tartalmaz továbbá, amelyet az Alapjogi Charta a szolidaritás cím alatt szabályoz. A Chartának a munkavállalók védelmével kapcsolatos egyes rendelkezései megjelennek az Alaptörvényben is: így – ami a korábbi alkotmányban nem szerepelt – a kollektív alku joga, a munkaadók és a munkavállalók együttműködési kötelezettsége, magában foglalja még az egészséget, biztonságot és az emberi méltóságot tiszteletben tartó munkafeltételekhez való jogot. Szintén a Charta által (is) ihletett rendelkezés a fiatalok és szülők munkahelyi védelme. E körben meg kell végül jegyezni, hogy az Alaptörvény nem teljesen fedi le a szolidaritási jogcsoportot, mert nincs benne a Charta 30. cikkében szereplő indokolatlan elbocsátás elleni védelem. Mégis azt mondhatjuk, hogy az Európai Unió Alapjogi Chartájának mint a legfrissebb európai emberi jogi dokumentumnak tételesen kimutatható hatása van Magyarország Alaptörvényére.

⁴ L. az 1/2013. K.M.E. számú jogegységi határozatot

⁵ Pl. az Alkotmány 70/D. §-ában egykor meghatározott „lehető legmagasabb szintű testi és lelki egészséghez való jog” a Gazdasági, Szociális, és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmányából átvett szöveg.

⁶ Az Alaptörvény előkészítésének folyamatában felmerült, hogy az új alkotmány ne tartalmazzon alapjogi fejezetet, hanem egy utaló szabállyal az Alapjogi Charta váljon az Alkotmány alapjogi fejezetévé. E megoldással szemben az az aggály fogalmazódott meg, hogy kizárja a hazai alapjogi alkotmányértelmezést, mivel az európai szerződések autentikus értelmezésére a luxemburgi bíróság hivatott.

⁷ A Charta 3. cikke a testi és szellemi sérthetlenséghez való jog körében rögzíti, hogy:

Az orvostudomány és a biológia területén különösen a következőket kell tiszteletben tartani:

- a) az érintett személy szabad és tájékoztatáson alapuló beleegyezése a törvényben megállapított eljárásoknak megfelelően,
- b) az eugenikai, különösen az egyedkiválasztást célzó gyakorlat tilalma,
- c) az emberi test és részei ekként történő, hasznoszerzési célú felhasználásának tilalma,
- d) az emberi lények szaporítási célú klónozásának tilalma.

2. Az alapjogok korlátozhatósága

Az Alaptörvény Szabadság és felelősség címet viselő első cikke szól az alapjogok korlátozhatóságáról. Mint minden európai alkotmány, az Alaptörvény is megfogalmazza a kettős kötelezettségét: az állam az alapjogokat tiszteletben tartja (negatív oldal) és védi (pozitív oldal). Az ember sérthetetlen és elidegeníthetetlen alapvető jogainak „tiszteletben tartása” az emberi jogok államtól és alkotmányoktól független létezésére utal. A „védelem” – igazodva az erre vonatkozó dogmatikához – az állam általános alapjogvédelmi kötelezettségét rögzíti alaptörvényi szinten. Szintén az első cikk rögzíti az alapjog-korlátozás formai és tartalmi feltételeit. Eszerint az alapvető jogokra és kötelezettségekre vonatkozó szabályokat törvény állapítja meg. Alapvető jog más alapvető jog érvényesülése vagy valamely alkotmányos érték védelme érdekében, a feltétlenül szükséges mértékben, az elérni kívánt céllal arányosan, az alapvető jog lényeges tartalmának tiszteletben tartásával korlátozható. Formai feltétel tehát a törvényben történő korlátozás, tartalmi pedig az alapjogok lényeges tartalmának tiszteletben tartása mellett az, hogy a korlátozás megfeleljen az ún. szükségességi/arányossági tesztnek. A korlátozás tartalmi részét illetően azonban az alapjogi dogmatika tovább differenciál. Eszerint vannak korlátozhatatlan jogok, abszolút tilalmak, továbbá a korlátozható jogok nem mindegyikénél a szükségességi/arányossági teszt alkalmazható, hanem vannak olyan jogok is, melyekre speciális korlátozási szempontok irányadók. A következőkben e hármas felosztás alapján mutatjuk be a korlátozás szempontjait.

2.1. Abszolút jogok és tilalmak

A korlátozhatatlan vagy más megfogalmazásban abszolút jogok alatt azokat a jogokat értjük, amelyekkel szemben más alapjog, vagy alkotmányos cél, egyéb alkotmányos előírás nem mérlegelhető. Az abszolút jogokból nem lehet visszavenni más szempontok érvényesülése érdekében, nincs olyan jog vagy érdek, amely miatt engedniük kell (amely miatt korlátozhatók). E kategóriába igen kevés jog tartozik, hiszen, ha az alapjogok korlátozhatatlan jogok lennének, ez a másik oldalon épp az alapjog-érvényesülés gátjává válna. A korlátozhatatlanság szűk csoportjába jogok és tilalmak egyaránt találhatók. Korlátozhatatlan az ember jogi státuszát megalapozó jogcsoport: az élethez és az emberi méltósághoz, valamint a jogalanyisághoz való jog. Az élethez való jog az emberi méltóság és a jogalanyisághoz való jog ezen abszolút tartalma minden más alapjog központi magja, azaz abszolút határt szab bármelyik jog korlátozásának: semmilyen beavatkozás nem mehet el az élet, a méltóság és a jogalanyiség sérelméig. Abszolút jognak tekinthetjük továbbá a lelkiismereti és vallásszabadság azon részét, amely a vallásos meggyőződés megválasztására és esetleges megváltoztatására vonatkozik. Amennyiben a meggyőződés megnyilvánulása elhagyja e tartományt, belép az elvileg korlátozható dimenzióba. Az abszolút jogoknál, így a vallási meggyőződés megválasztásánál és az abban való kitartásnál is hasonlóról van szó, mint az ember jogi státuszát megalapozó jogoknál: áthatja valamennyi egyéb jog gyakorlását, minden más jog ennek fényében (ezáltal megalapozottan) érvényesül.

Az abszolút jogokhoz, mintegy a jogérvényesülés garanciájaként, tilalmak is kapcsolódnak. A jogfejlődés eredményeként – az Európa Tanács országaiban – ilyen tilalomként fogalmazódik meg mára a halálbüntetés tilalma. Az Alaptörvényben a halálbüntetés tilalma nem az élethez való jogról és a méltóságról szóló cikkben, hanem a kiutasításról szóló szakaszban található.⁸

Nemzetközi egyezmények és alkotmányok az emberi méltósághoz (vagy az élethez és az emberi méltóság jogához, ahogy az Alaptörvény is) kapcsolják a kínzás, kegyetlen vagy megalázó bánásmód tilalmát, a hozzájárulás nélküli orvosi kísérlet tilalmát, a szolgaság, rabszolgaság, és kényszermunka tilalmát, illetve az emberi lényekkel való kereskedés tilalmát.

A technikai és tudományos fejlődés következtében megfogalmazott újabb tilalmak az emberi fajnemesítést célzó gyakorlat, az emberi test és testrészek hasznoszerzési célú felhasználása, valamint az emberi egyedmásolás tilalma.⁹

Az alapjogi dogmatikában az abszolút tilalmak természete ugyanaz, mint az abszolút jogoké, velük szemben más jog, vagy más érdek nem mérlegelhető, teljes terjedelmükben érvényesülniük kell minden körülmények között.

Az abszolút jogok egy másik csoportja a büntetőjogi garanciákhoz, illetve különböző eljárási elvekhez kapcsolódik. „[A]z alkotmányos büntetőjog alapintézményei legtöbb esetben fogalmilag sem relativizálhatók, s nem képzeltető el velük szemben mérlegelhető más alkotmányos jog vagy feladat. A büntetőjogi garanciák ugyanis már egy mérle-

⁸ Az Alaptörvény XIV. cikk (2) bekezdése szerint: „Senki nem utasítható ki olyan államba, vagy nem adható ki olyan államnak, ahol az a veszély fenyegeti, hogy halálra ítélik, kínozzák vagy más embertelen bánásmódnak, büntetésnek vetik alá.”

⁹ L. Alaptörvény III. cikk (3) bekezdését

gelés eredményét tartalmazzák...¹⁰ Így az ártatlanság vélelmét nem lehet más alkotmányos jog miatt korlátozni, de fogalmilag sem lehetséges nem teljesen érvényesíteni. Ugyanígy – a nullum crimen sine lege és a nulla poena sine lege elvekből következő – terheesebb visszaható hatályú büntető jogalkotás tilalma is abszolút tilalomként van jelen. Valamennyi eljárásra – tehát nemcsak a büntetőeljárásra – irányadó korlátozhatatlan jog a tisztességes eljáráshoz való jog. „A tisztességes eljáráshoz való jog abszolút jog, amellyel szemben nem létezik mérlegelhető más alapvető jog vagy alkotmányos cél, mert már maga is mérlegelés eredménye.” „[A] tisztességes eljárás követelménye olyan minőség, amelyet az eljárás egészének és körülményeinek figyelembevételével lehet megítélni.”¹¹ Tehát nem képzelhető el olyan ok, amely igazolhatja az eljárás kicsit tisztességtelen voltát. Ez fakad az abszolút jogi jellegből.

2.2. Az alapjogi teszt

Az alapjogi katalógusokban abszolút jogok vagy tilalmak elenyésző számban vannak. Az alapjogok általában korlátozható jogok, az alkotmányossági kérdés mindig a korlátozhatóság jellegéhez (okaihoz, mértékéhez) kötődik. Az Alaptörvény az Alkotmánybíróság általános alapjogi tesztre vonatkozó gyakorlatát foglalta normaszövegbe: a „feltétlenül szükséges mértékben, az elérni kívánt céllal arányosan” korlátozhatók az alapjogok. Mindemellert az Alaptörvény meghatározza a szükségességi okokat is: alapvető jog érvényesülése vagy valamely alkotmányos érték védelme miatt válhat szükségessé az alapjog-korlátozás. A korlátozás az alapjog lényeges tartalmát nem érintheti.¹²

Ugyanakkor az alapjog-korlátozás elfogadhatóságának előkérdése, hogy az a társadalom, amelyben a korlátozás megvalósul, demokratikus társadalom-e? Ez az alkotmányokon túlmutató kérdés az alapjog-korlátozás megítéléséhez többet kíván, mint térben és időben az adott magatartásra vonatkozó szabály és jogalkalmazási gyakorlat vizsgálatát. Feltételezi a szabad választásokat, a demokratikus elvek alapján működő államszervezetet, és az alkotmánybírói, bírói kontrollt az alapjog-korlátozás elfogadhatóságához. Megfordítva: választási csalás során létrejött közhatalom, vagy egy totalitárius állam eleve kizárja a diskurzust az alapjog-korlátozás elfogadhatóságáról, még akkor is, ha egyébként az adott korlátozás épp megfelel a formai és a tartalmi feltételeknek. Mindennél világosabban tudunkra adja ezt az Emberi Jogok Európai Egyezménye, amely a jogok korlátozásának elfogadhatóságához hozzáteszi azt a feltételt, hogy az egy „demokratikus társadalomban szükséges” (*necessary in a democratic society*). Az Egyezményben a jogoknál ezen külön-külön is hangsúlyozott feltétel nyomatékosítja, hogy az emberi jogok feltételezik a szabad és nyitott társadalmakat, a korlátok között működő államot. A magyar Alkotmánybíróság is hangsúlyozta több döntésében, hogy „demokratikus jogállamban korlátlan és korlátozhatatlan hatalom nincs, s ennek érdekében bizonyos hatalmi ágak szükségképpen korlátozzák más hatalmi ágak jogosítványait.”¹³

Az Alaptörvény az alapjog-korlátozásnál az ún. szükségességi/arányossági tesztet rögzíti.¹⁴ E tesztnek az alapjogi dogmatikában van egy harmadik eleme is, az alkalmasság.

Az alapjog-korlátozás szükségességének okai az Alaptörvény szerint más alapjog érvényesülése vagy valamely alkotmányos érték védelme lehet. Az Alaptörvény szövegéből eredően tehát elvont közérdekűség önmagában nem lehet korlátozási ok, amiből az is következik, hogy az Alkotmánybíróság által kidolgozott mércék továbbélnek, általános védernyőt tartva az alapjogok érvényesülése felé. A korlátozás alkalmassága – mint a teszt második eleme – alatt azt értjük, hogy az adott célt csak alapjog-korlátozással lehet elérni, enyhébb eszközök a cél elérésére nem állnak rendelkezésre. Az alapjog-korlátozással viszont a cél elérhető (alkalmas arra). Az arányossági kritérium szerint pedig a korlátozás mértéke arányban áll az elérni kívánt céllal.¹⁵

Mindezek mellett az Alaptörvény megfogalmazza a lényeges tartalom korlátozásának tiszteletben tartását, eldöntve azt a kérdést, hogy a lényeges tartalom magának a tesztnek az elvégzése során rajzolódik ki, vagy a lényeges tartalom valami más: minden alapjogban benne rejlő olyan dimenzió, ami semmiképpen sem sérthető. Az Alaptörvény

10 11/1992. (III. 5.) AB határozat

11 L. 6/1998. (III. 11.) AB határozat, ABH 1998, 91, 95.

12 I. cikk (3) bekezdés

13 L. pl. 28/1995. (V. 19.) AB határozatot

14 Az Alaptörvény tulajdonképpen leképezte a magyar Alkotmánybíróság erre vonatkozó gyakorlatát. Ez a gyakorlat hasonló ahhoz, amit a Német Szövetségi Alkotmánybíróság is követ. (L. SÓLYOM LÁSZLÓ: Az alkotmánybíráskodás kezdetei Magyarországon. Budapest, Osiris 2001. 43.)

15 Sólyom László az alapjog-korlátozásra vonatkozó európai tendenciákat összegezve úgy fogalmazott, hogy „az arányossági formulák felszívják magukba a szükségesség (alkalmasság) követelményét is. Ez a mérce ott is elfogadásra talált, ahol az eredeti, szükségességből kiinduló német igazgatási jogi dogmatika idegen volt.” Az Európai Unió Alapjogi Kartája – a lényeges tartalom tiszteletbe tartása mellett – az arányosságról következőképpen szól: „Az arányosság elvére figyelemmel, korlátozásokra csak akkor és annyiban kerülhet sor, ha és amennyiben az elengedhetetlen és ténylegesen az Unió által elismert általános érdekű célkitűzéseket vagy mások jogainak és szabadságainak védelmét szolgálja.”

ez utóbbi mellett foglal állást: az egyén autonómiájának van egy olyan határa, amelyen – ahogy az Alkotmánybíróság korábban megfogalmazta – sem az állam, sem más kényszerítő hatalma nem terjedhet túl.¹⁶

Végül megjegyzendő, hogy hiányt pótol az Alaptörvény azzal is, hogy rendelkezik a jogi személyek alapjoggal való élésének lehetőségéről. Az Alaptörvény szerint azokra a jogokra, amelyek természetüknél fogva nemcsak az emberre vonatkoznak, a törvény által létrehozott jogalanyok is hivatkozhatnak. Ezidáig alkotmánybírói alkotmányértelmezés útján volt biztosított a jogi személyek alapjog-gyakorlási joga bizonyos jogok tekintetében, ezentúl pedig az Alaptörvény rendelkezései alapján¹⁷, de abban, hogy melyek ezek az alapjogok, az Alaptörvény nem ad taxatív felsorolást, amellyel a kérdés tehát továbbra is a jogértelmezés területén marad.

2.3. Speciális korlátozási szempontok

A fentiekben bemutatott általános alapjogi teszt pusztán a „szerkezetet” adja meg, ezt tartalommal az adott jog jellemzői „töltik fel”; így válik az alapjog-korlátozás megítélése ugyanazon szerkezeten jogonként más- és mássá. Vannak azonban viszonyításon alapuló, de az általános alapjogi tesztől eltérő külön mércék is.

Az egyik külön mérce a tulajdonhoz kapcsolódik. A tulajdonhoz való jog immanens korlátja a közérdek, míg más alapjogoknál az elvont közérdekűség mérlegelési szempontként való megjelenítés nem aggálytalan. Ilyen aggály a tulajdonnál nem merül fel, abból eredően, hogy a tulajdonnak társadalmi-gazdasági szerepe van, és a tulajdonvédelemnek e szerepet követni kell. A közérdek absztrakt fogalma ezt maximálisan lehetővé, a tulajdonkorlátozást pedig rugalmassá teszi. Az Alaptörvény a közérdekűséget a kisajátítási szabálynál fogalmazza meg.¹⁸

A tulajdonhoz való jog korlátozása kapcsán a fentebb bemutatott tulajdoni teszt szerkezete (azaz a szükségesség, alkalmasság, arányosság vizsgálata) megmarad, csak tartalma módosul a következőképpen: A korlátozás szükségességi okaként a közérdek elfogadható, nem kell keresni „erősebb” (pl. mások jogainak védelmében megtestesülő) indokot. Az alkalmassági kritériumot tekintve az enyhébb mérce az irányadó (azaz, ha alkalmas az adott közérdekű cél elérésére, akkor e feltételnek megfelel; nem vizsgálat tárgya, hogy ezt a célt csak így lehet elérni), végül az arányosság ebben az esetben is ugyanazt jelenti, a korlátozás nagysága legyen arányban az elérni kívánt céllal. Az arányosság mérlegelésénél azonban széles mérlegelési dimenzió áll rendelkezésre.¹⁹

A másik külön mérce a diszkrimináció tilalmához köthető. Ebben az esetben egy teljesen más tesztről – az ésszerűségi vagy más néven általános racionalitási tesztről – van szó. Ennek megítélésekor, hogy a törvények és egyéb jogszabályok (tehát nem az Alaptörvény) alapján nyújtott jogosultságok elosztása során történt-e alkotmányértő diszkrimináció, két próba-elemből áll. Az egyik elem az összehasonlíthatósági, a másik az indokolhatósági próba. Az összehasonlíthatósági próbánál az kerül vizsgálat alá, hogy azok, akik között a megkülönböztetést állították, összehasonlítható helyzetben vannak-e. Az összehasonlítható helyzet hiánya eleve kizárja a diszkrimináció fennállását. Ha a jogalanyok pozíciója összehasonlítható, akkor a második lépés annak vizsgálata, hogy a különbségtétel ésszerű indokokon nyugszik-e. Ha racionálisan igazolható a különbségtétel oka, akkor a diszkrimináció annak ellenére nem áll fenn, hogy a jogalanyok ugyanolyan vagy hasonló (tehát összehasonlítható) pozícióban voltak.²⁰ Az ésszerűségi teszt enyhébb mérce, mint az általános alapjogi teszt.

16 23/1990. (XI. 31.) AB határozat

17 I. cikk (4) A törvény alapján létrehozott jogalanyok számára is biztosítottak azok az alapvető jogok, valamint őket is terhelik azok a kötelezettségek, amelyek természetüknél fogva nem csak az emberre vonatkoznak.

18 L. XIII. cikk (2) bekezdés

19 A közérdekű beavatkozás következtében a tulajdonban bekövetkező értékvesztést az államnak elvileg kompenzálni kell, de ez nem mindig áll fenn. Vannak a tulajdonjog alkotmányi sajátosságaiból eredő olyan más szempontok (pl. szociális kötöttség), amelyeket a korlátozásnál szintén figyelembe kell venni. Ez a téma azonban már a tulajdonhoz való jog tartalmi sajátosságait érinti, ezért részletesen ott kerül kifejtésre.

20 Részletesebben I. a diszkrimináció tilalmánál.

3. Élethez való jog és emberi méltóság

Az Alaptörvény Szabadság és felelősség címet viselő alapjogi fejezete deklarálja e két jogot, a következőképpen: „Az emberi méltóság sérthetetlen. Minden embernek joga van az élethez és az emberi méltósághoz, a magzat életét a fogantatástól kezdve védelem illeti meg.” Így az Alaptörvény alapjogi vezérmotívuma lett az emberi méltóság sértetlenségének deklarálása. Nemcsak az Európai Unió Alapjogi Chartája, hanem több nemzeti Alkotmány – így a német Alaptörvény is – az emberi méltóság sérthetlenségének megállapításával indítja az alapjogi fejezetet. E megfogalmazásnak azért van jelentősége, mert kifejezi: az emberi méltóság a jog számára érthetetlen.

3.1. Élethez való jog

Az élethez való joggal összefüggő egyik legismertebb kérdés a halálbüntetés kérdése. Az Alkotmány kifejezetten nem szólt róla (az Alkotmánybíróság semmisítette meg 1990-ben), az Alaptörvény megdönthetetlennek veszi a halálbüntetés tilalmát: „Senki nem utasítható ki olyan államba, vagy nem adható ki olyan államnak, ahol az a veszély fenyegeti, hogy halálra ítélik, kínozzák vagy más embertelen bánásmódnak, büntetésnek vetik alá.” A nemzetközi emberi jogi egyezmények mára egybehangzóan a halálbüntetés tilalma talaján állnak.²¹

Az élethez való joggal összefüggésben az Alaptörvény szól a magzati élet védelméről. Ez a szabály igazodik az Alkotmánybíróság – abortusz ügyben kialakított – korábbi gyakorlatához. Mind az első, mind pedig a második abortuszhatározat²² abból indult ki, hogy az ember jogi státusát meghatározó élethez való jog, emberi méltóság és a jogalanyisághoz való jog hármából, a magzat vonatkozásában a jogalanyiság a kétséges. Ha a jogalanyiságról az Alkotmány vagy a törvényhozás nem dönt (azaz a magzat jogalanyiságát – a terhesség különböző stádiumait is figyelembe véve – nem ismeri el), akkor a magzatot nem szubjektív jognak illeti meg a védelem, hanem a magzati élet védelme az állam életvédelmi kötelezettsége körébe tartozik. Ez, az állam objektív életvédelmi kötelezettsége körébe tartozó védelem azonban lehet hasonló, mintha a magzatot szubjektív (alanyi) jognak illetné meg, de alapvető különbség, hogy míg az élethez való alanyi jog (az emberi méltósággal együtt abszolút), addig az állam életvédelmi kötelezettségével szemben más jogok is mérlegelhetők (mint pl. az anya önrendelkezési joga). Lényegében ezt az alkotmánybírósági gyakorlatot „kottázta le” az Alaptörvény azon szövegezéssel, hogy: „a magzat életét a fogantatástól kezdve védelem illeti meg.” Tehát az Alaptörvény nem rögzíti a magzat jogalanyiságát, a magzati élet védelmét az állam életvédelmi kötelezettsége körébe sorolja. Ezért nem változtat a magzati élet védelme tekintetében korábban kidolgozott dogmatikán és gyakorlaton (amibe belefér, hogy a törvényhozás a magzati élet védelme érdekében – adott esetben – szigorúbb szabályokat is hozhat mindaddig, amíg a másik oldalon alkotmányellenes jogkorlátozást nem okoz).

Az élethez való jogot érinti az eutanázia problémája. Erről az Alaptörvény nem szól, az alkotmányossági kérdés alkotmányértelmezés útján, az állam életvédelmi kötelezettsége és a beteg önrendelkezési jogának összevetése alapján dönthető el.

3.2. Emberi méltóság

Az emberi méltóság az alapjogi rendszer „köttanyaga”. Nem egy alapjog a sok közül, hanem az a jog, amely minden más alapjog érthetetlen lényege. Az alapjogokat lehet ugyan korlátozni, de a korlátozás végső határa az, hogy nem sértheti az emberi méltóságot. Az Alaptörvény Nemzeti Hitvallása kinyilvánítja: „Valljuk, hogy az emberi lét alapja az emberi méltóság.” Az emberi méltóság korlátozhatatlanságát juttatja kifejezésre, amikor kimondja: „Az emberi méltóság sérthetetlen. Minden embernek joga van az élethez és az emberi méltósághoz.”²³

Ha az emberi méltóság funkcióit nézzük, akkor azt mondhatjuk, hogy védelmet nyújt bizonyos körben a megaláztatás ellen, védi az önazonosságot és biztosítja az önrendelkezést, azaz az egyén cselekvési autonómiáját, és a magán-

21 Az 1993. évi XXXI. törvénnyel kihirdetett Emberi Jogok Európai Egyezménye (EJEE) 2. cikke szól az élethez való jogról. Az eredeti szöveg még ismerte a halálbüntetést, majd a 6. kiegészítő jegyzőkönyv, illetve a 2004. évi III. törvénnyel kihirdetett 13. kiegészítő jegyzőkönyv az Egyezményben részes államokban végleg eltörölte e büntetési nemet.

22 L. a 64/1994. (XII.17.) AB határozatot és a 48/1998. (XI.23.) AB határozatot

23 A nemzetközi emberi jogi dokumentumok az emberi méltóságról a természetjogi felfogás szerint szólnak: az emberi méltóság az emberi jogok forrása, valamennyi jog alapja és előfeltétele. Mind a nemzetközi dokumentumok, mind az alkotmányok (így a magyar Alaptörvény is) szerkesztileg az alapjogi katalógus első helyén fogalmazzák meg azt.

szféra védelmét. Bár az emberi méltóság korlátozhatatlan, de az abból levezett jogok (így pl. az önrendelkezéshez vagy a magánszférához való jog) az általános alapjogi teszt alapján korlátozható. Az emberi méltóság további funkciója az egyenlőség biztosítása (minden ember egyenlő méltósága).

3.3. Önazonosság, önrendelkezés, magánszféra

A címben szereplő jogok az emberi méltóság személyiségvédelmi funkciójához kapcsolódnak. Az Alkotmánybíróság ítélezése kezdetén rögzítette, hogy az emberi méltósághoz való jog mint az általános személyiségi jog egyik megfogalmazása szubszidiárius jog, amelyet mind az Alkotmánybíróság, mind a rendes bíróságok minden esetben felhívhatnak az egyén autonómiájának védelmére, ha az adott tényállásra a konkrét nevesített alapjogok egyike sem alkalmazható.²⁴

Az önazonossághoz való jog az emberi méltóság része. Az önazonossághoz való jog szerint senki nem kényszeríthető arra, hogy meghasonuljon önmagával. Az önazonosság védelméből több más alapjog is származik.

Önazonossági kérdés **a vérségi származás kiderítéséhez való jog**, amely alapjogi védelemben részesül. Az Alkotmánybíróság szerint a vérségi származás kiderítése, illetőleg az arra vonatkozó törvényi vélelem vitatása, kétségbevonása, mindenkinek a legszemélyesebb joga, amely általános személyiségi jog körébe tartozik, és az emberi méltóság körében élvez védelmet.²⁵

Az önazonosság által védett személyiségi jog a **névjog**. Az Alkotmánybíróság a névjogot önálló alapjognak tekinti, és egyúttal különbséget tesz a jog első és második tartománya között. A névjog első tartományához tartozik a saját névhez és annak viseléséhez való jog. A saját név a személy identitásának egyik – mégpedig alapvető – meghatározója, amely azonosítását, egyúttal másoktól való megkülönböztetését is szolgálja, ezért a személy individualitásának, egyedi, helyettesíthetetlen voltának is az egyik kifejezője. A saját névhez való jog tehát az önazonossághoz való jog alapvető eleme, lényeges tartalmát tekintve korlátozhatatlan. Ugyanilyen megítélést és védelmet kaphat a saját név viseléséhez való jog is, amely a saját névhez való jognak kifelé, mások felé való megjelenítése. Tartalmát tekintve azt fejezi ki, hogy a meglévő – állam által regisztrált – neve senkitől sem vehető el, s az állam az érintett beleegyezése nélkül a nevet nem is változtathatja meg. Vagyis a saját név viselésének a joga is korlátozhatatlan alapvető jog. A névjog második tartományába tartozó részjogok azonban a szükségesség és arányosság tesztje alapján korlátozhatók. Ide tartozik a névválasztáshoz, a névváltoztatáshoz, illetve a névmódosításhoz való jog. A névválasztás joga az egyén – a saját vagy leszármazója – identitása meghatározásának egyik eszköze, a személyiség kinyilvánításának egyik módja.

Önazonosságbeli kérdés a nemzeti és etnikai kisebbséghez való tartozás vállalása is. Bármilyen közösséghez tartozás az egyén személyiségének meghatározó eleme lehet, de az emberi méltóságból kibontott alapjogok főként az egyénhez, és nem a közösséghez kapcsolódnak.²⁶ Az, hogy az egyén a kisebbséghez tartozását nem akarja nyilvánosságra hozni, már az önrendelkezési jog körébe tartozik.²⁷

Az **önrendelkezéshez való jog** az emberi méltóság személyiség-védelmi funkciójához kapcsolódik. Az önrendelkezési jogból is több más jog vezethető le. Az Alkotmánybíróság ebből vezette le polgári ügyekben **a felek perbeli rendelkezési jogát**.²⁸ A perbeli önrendelkezés magában foglalja az egyén jogát arra, hogy alanyi jogait a különböző állami szervek, így a bíróság előtt érvényesítse. Magában foglalja ugyanakkor a jogérvényesítéstől való tartózkodás lehetőségét is.²⁹ Ez alapján mindenki legszemélyesebb joga, hogy polgári jogi igényeit bíróság előtt érvényesítse-e, él-e a fellebbezési, és egyéb jogorvoslati lehetőségeivel. Az Alkotmánybíróság a perbeli önrendelkezés sérelme alapján állapította meg például, hogy a polgári eljárásban az ügyész általános perindítási, fellépési, fellebbezési és a jogerős ítélet felülvizsgálatára irányuló általános indítványozási joga alkotmányellenes.³⁰

Az önrendelkezés körébe tartozik a házasságkötés szabadsága.³¹ Az Alkotmánybíróság e jogot a bejegyzett élettársi kapcsolattal összefüggő döntéseiben is értelmezte. Az alkotmánybírósági gyakorlat, csakúgy, mint az Alaptörvény, azt rögzíti, hogy a házasság egy férfi és egy nő között önkéntes elhatározás alapján létrejött életközösség.

Az Alkotmánybíróság szintén az önrendelkezési jogból vezette le, és nevesítette az egészségügyi önrendelkezési jogot. Az orvosi beavatkozások feletti rendelkezési jog tágabb kategória, mint az Egészségügyi törvényben szereplő egészségügyi beavatkozások visszautasításához való jog.

24 8/1990. (IV. 23.) AB határozat, ABH 1990.42, 45.

25 L. 57/1991. (XI.8.) AB határozatot

26 96/2008. (VII. 3.) AB határozat, ABH 2008, 823—824.

27 45/2005. (XII. 14.) AB határozat, ABH 2005, 569, 577.

28 8/1990. (IV. 23.) AB határozat, ABH 1990, 42, 44.

29 46/2007. (VI. 27.) AB határozat, ABH 2007, 606.

30 1/1994. (I.7.) AB határozat

31 22/1992. (IV. 10.) AB határozat, ABH 1992, 122, 123

Az Alkotmánybíróság az emberi méltósághoz való jog általános személyiségi joggal való azonosítása következtében újabb és újabb nevesített személyiségi jogokat állapított meg, így „pótolva” a személyiségi jogok biztosításához elengedhetetlen, de az Alkotmányban szövegszerűen nem szereplő követelményeket. Ez nem egy lezárt folyamat, a felmerülő alkotmányossági problémák útján a későbbiekben más alapjogok is megjelenhetnek.

A magánszféra védelméhez az Alaptörvény új hivatkozási alapot teremt azzal, hogy szövegében jogot biztosít a magán- és családi élet, az otthon, kapcsolattartás és jó hírnév tiszteletben tartására.³² A magánszféra védelme körében hasonlóan fogalmaz az Európai Unió Alapjogi Chartája és az Emberi Jogok Európai Egyezménye is. Ez utóbbi emberi jogi dokumentum szerint mindenkinek joga van arra, hogy magán- és családi életét, lakását és levelezését tiszteletben tartsák. Az Emberi Jogok Európai Bíróságának kiterjedt gyakorlata van a magánszféra védelméről.

Az Alkotmánybíróság több határozatban is megerősítette, hogy az emberi méltósághoz való jog magában foglalja a magánszféra védelméhez fűződő jogot is. A magánszférához való jog és a magánélet szabadságához való jog az egyén autonómiájának védelmére szolgáló olyan alapjog, amely az ember veleszületett méltóságából ered.³³ A magánszféra lényegi fogalmi eleme, hogy az érintett akarata ellenére mások oda ne hatolhassanak be, illetőleg „be se tekinthessenek”. Ha a nem kívánt „betekintés” mégis megtörténik, akkor nemcsak önmagában a magánélethez való jog, hanem az emberi méltóság körébe tartozó egyéb jogosultsági elemek, mint pl. a testi-személyi integritáshoz való jog is sérülhet.³⁴ A magánszféra sérelmét jelentheti, ha az állam indok nélkül avatkozik be az emberek magánéletébe, például azért, hogy a hatóság kellő alap nélkül alkalmaz kényszert az egyénnel szemben. A magánlakás sérthetlenségéhez való jog az emberi méltósághoz való jog meghatározott szempontú konkretizálása, része a magánszféra védelmének.

A magánszféra védelmével szorosan összefügg a személyes adatok védelme (lényegében a magánszférához való jogból nőtt ki). Az Alaptörvény e szoros kapcsolatot azért is kifejezi, hogy egy cikkben szabályozza a két jogot.³⁵

32 Alaptörvény VI. cikk (1) bekezdés. Az Alkotmánybíróság korábban a magánszféra védelméről az emberi méltóságból következő önrendelkezési jogból vezette le, mert az Alkotmány erre vonatkozó kifejezett szabályt nem tartalmazott

33 56/1994. (XI. 10.) AB határozat, ABH 1994, 312, 313.

34 36/2005. (X. 5.) AB határozat ABH 2005, 390, 400

35 Az Alaptörvény VI. cikk (2) bekezdés rögzíti, hogy mindenkinek joga van személyes adatai védelméhez

4. Egyenlőség

4.1. Jogképesség

„Minden ember jogképes.” – ez az Alaptörvény (és a korábbi Alkotmány) legtömörebb kategorikus rendelkezéseinek egyike. A rendelkezés értelmezéséhez elengedhetetlen az „ember” fogalmának tisztázása: az ember jogképessége – fogantatására visszamenőleges hatállyal – születésével keletkezik, és haláláig tart. A jogképességet nem befolyásolja a cselekvőképesség hiánya: a csecsemő vagy a gyengeelméjű ugyanúgy jogképes, mint az egészséges, nagykorú polgár. A jogképesség – jogok szerzésének képessége – minden embert egyformán megillet: ez a polgári jogegyenlőség alapja. Korábbi jogrendszerek különbséget tettek rabszolgák és szabadok, jobbágyok, polgárok és nemesek között, a személy jogi státusza származásától és felekezetétől is függhetett. Az általános és egyenlő jogképesség az ilyen különbségtételt kizárja.

A törvény előtti egyenlőség elve az egyéni helyzetek azonos figyelembe vételét követeli a különböző jogi eljárások során: nyilvánvalóan másként minősül egy gyermekkorú, egy fiatalkorú és egy nagykorú személy által megvalósított bűncselekmény, azonban két, azonos helyzetben lévő fiatalkorú között nem tehet a jog különbséget.

4.2. Diszkrimináció tilalma

Az Alaptörvény a hátrányos megkülönböztetést átfogó módon tiltja: „Magyarország az alapvető jogokat mindenkinek bármely megkülönböztetés, nevezetesen faj, szín, nem, fogyatékoság, nyelv, vallás, politikai vagy más vélemény, nemzeti vagy társadalmi származás, vagyoni, születési vagy egyéb helyzet szerinti különbségtétel nélkül biztosítja.” . A nők és a férfiak egyenjogúságát – történelmi okokból – az Alaptörvény külön rögzíti.

Azon túl, hogy az alapjogok mindenkit, különbségétől nélkül megilletnek, a diszkrimináció tilalma a jogrendszer egészét áthatja. A hátrányos megkülönböztetést egymással összehasonlítható élethelyzetben lévők között lehet vizsgálni (így nem hátrányos megkülönböztetés, ha a gyermektelenek nem részesülnek családi pótlékban). Míg az alapvető jogok vonatkozásában a különbségtételt az alapvető jogok korlátozására vonatkozó általános szabályok szerint kell megítélnünk, egyéb jogok esetén a különbségtételnek tárgyilagossá mérlegelés szerint ésszerű indokkal kell rendelkeznie.

Az Alaptörvény külön rendelkezik a pozitív diszkrimináció lehetőségéről. Míg a hátrányos megkülönböztetés akkor állna fenn, ha valami (jog, kedvezmény, juttatás stb.) mindenkinek járna, azonban valaki mégsem részesül benne, a pozitív diszkrimináció esetén a kedvezményezett annak ellenére részesül valamilyen jogban, kedvezményben, juttatásban, hogy az másoknak nem jár. Pozitív diszkriminációt az esélyegyenlőség megteremtése, a társadalmi felzárkózás megvalósulása indokolhat, azaz kedvezmények sem osztogathatóak önkényesen. A családok, gyermekek, nők, idősek és a fogyatékkal élők külön védelemben részesülnek. A pozitív diszkrimináció a felzárkózás esélyét kínálja, azonban nem helyettesítheti a teljesítményt: így nem sértené az Alaptörvényt, ha egy hátrányokkal küzdő csoport tagja könnyített feltételekkel jutna be a felsőoktatásba, azonban nem lenne elfogadható, ha tanulmányi és vizsgakötelezettségek vonatkozásában kapna kedvezményt.

5. Alapvető szabadságjogok

5.1. Szólás- és sajtószabadság

Az Alaptörvény védi a véleménynyilvánítás és a sajtó szabadságát. A szólás szabadsága nem csak az egyén önkifejezéshez való joga miatt alapvető jelentőségű, hanem a demokratikus társadalom, a demokratikus közvélemény kialakításához is nélkülözhetetlen. A védelem nemcsak a szavakkal megfogalmazott vélemény kifejezésének szabadságát védi, hanem a más módon, pl. jelképekkel, zenével, sajátos öltözettel vagy más módon kifejezésre juttatott vélemény, nézetek kommunikálását is.

A sajtószabadság már az 1848. március 15-én megfogalmazott 12 pont hangsúlyos eleme volt. A cenzúra (a tartalom előzetes engedélyezése) eltörlésén túl a sajtószabadság, a lapalapítás szabadságától kezdve a terjesztés szabadságáig a média szabad működésének egészét felöleli, úgy a hagyományos sajtótermékek, mint az elektronikus média vonatkozásában.

A véleménynyilvánítás és a sajtó szabadsága természetesen nem korlátozhatatlan alapjog. Mások jogai – különösen mások emberi méltósága – a szólásszabadság természetes korlátja (így a rágalmazás, a becsületsértés, közösség elleni uszítás). Korlátozásra kerülhet a szólás szabadsága másként nem biztosítható állami érdekből (minősített adat), illetve súlyos társadalmi érdekből, így a közérkölc (kiskorúak védelme) vagy a közegészségügy (dohánytermékek reklámtiltalma) érdekében. A korlátozásoknak minden esetben meg kell felelniük az alapjogok korlátozhatóságára vonatkozó általános szabályoknak.

A szólás- és sajtószabadság az állam tartózkodásán (az alapjog negatív oldala) túl aktív állami magatartást is igényel (az alapjog pozitív oldala). Ennek jelentősége a sajtó példáján jól látható: míg a hagyományos sajtó esetén elégséges volt a korlátozások felszámolása, és a jogsértések utólagos szankcionálása, az elektronikus média esetén az állam szerepe a rendelkezésre álló frekvenciák elosztásában nélkülözhetetlen, ahogy a közszolgálati tömegtájékoztatás is sajátos szabályozást igényel.

5.2. Vallás- és lelkiismereti szabadság

A vallásszabadságot – az emberi méltóságtól elválaszthatatlan kapcsolata, a vallási meggyőződés személyiséget meghatározó volta mellett – *történelmi szempontok* is kiemelik a szabadságjogok közül: a ma elfogadott emberi jogok közül e jog került elsőként megfogalmazásra.

A gondolat szabadsága az *egyén belső meggyőződésének védelmét* követeli. A gondolat, a hit, az egyén belső meggyőződése a jog számára érinthetetlen: a gondolat közlése, a hit megvallása, a meggyőződés megnyilvánulása az, ami – kommunikációs alapjogként – szabályozás tárgya lehet. A gondolatszabadság megsértését jelentenek az egyént belső meggyőződésének feladására kényszerítő vagy kényszerítő beavatkozások (tudatmódosító szerek vagy kezelések, „átnevelés” pszichiátriai vagy más, a személyi szabadságot korlátozó módszerekkel).

A gondolat-, a vallás és a lelkiismeret szabadságának *egyéni jogként* minden természetes személy alanya, állampolgárságra, a személyi szabadság esetleges korlátaira való tekintet nélkül. A vallásszabadság *közösségi* oldala, a vallási meggyőződés másokkal együttesen történő kinyilvánítása, gyakorlása és tanítása alkotmányos védelmet élvez. A vallásszabadság közösségi alanyai az egyházak (vallási közösségek, vallásfelekezetek), valamint mindazon közösségek – jogi formájuktól függetlenül – melyek rendeltetése valamely vallás vagy világnézet gyakorlása, támogatása. A jog az Alaptörvény védelmét élvez.

A vallásszabadság a meggyőződés szabad *megválasztásának* (pozitív vallásszabadság), megváltoztatásának és a tőle való elhatárolódásnak szabadságán (negatív vallásszabadság) túl tartalmazza a vallásgyakorlás szabadságát is, védve mind az egyéni meggyőződés szerinti életvezetést, mind a vallási közösségek önállóságát.

A semleges állam aktív szerepe a vallásszabadság biztosításában egy olyan társadalmi-kulturális közeg elősegítése, mely kellő toleranciával segíti a szabad választást, és a vallás gyakorlása számára megfelelő teret biztosít. A *tolerancia* elve alapján a személy méltóságát tiszteletben tartva, a vallásszabadság pozitív és negatív oldalából fakadó különböző magatartások egymást kölcsönösen korlátozzák, megfelelő teret hagyva a személyiség szabad kibontakoztatásához.

Míg a meggyőződés megválasztásának szabadsága nem korlátozható, az alapjog további elemei: a meggyőződés kinyilvánítása, gyakorlása, tanítása más alapvető jogok érvényesülése érdekében a szükségesség és az arányosság követelményei szerint törvénnyel korlátozhatók. A vallásos cselekmények, szertartások végzését, azaz a hagyományosan a *kultusz* körébe sorolt cselekedeteket az Alaptörvény külön nevesíti. Az egyéni ima, a közösségi istentisztelet, körmenet, zarándoklat szabadsága a vallásszabadság hagyományos lényege; állami szabályozás, korlátozások e

területen képzelhetők el legkevésbé. A kultuszszabadság körébe tartozik a kultuszcselekmények végzése és az ilyen cselekményekben történő részvétel is.

A meggyőződés *kinyilvánítása* történhet szóban vagy írásban tett nyilatkozattal vagy ráutaló magatartással (pl. sajátos öltözet viselésével, vallási jelképekkel). A lelkiismereti-vallási meggyőződésre vonatkozó adat ugyanakkor különleges adatnak minősül, ami állami nyilvántartásba nem vehető fel, és egyébként csak az érintett írásbeli hozzájárulásával kezelhető. A vallási hovatartozáshoz a magyar jogban jogosultságok vagy kötelezettségek nem kapcsolódnak, de a vallási meggyőződéshez sem kapcsolódnak önmagában jogok és kötelezettségek: az állammal szembeni jogosultságok kérdésében vagy a kifejezésre juttatott igények és nem a meggyőződés dönt (így pl. vallásoktatás igénybevételénél a közoktatási intézményekben), vagy a szekuláris lelkiismeret a meghatározó (mint például a katonai szolgálat megtagadásának jogánál).

A vallásszabadság joga magában foglalja azt, hogy az egyén teljes életvezetését hite szerint alakíthassa³⁶, illetve vallási közösség önértelmezése szerint működjön: ez a vallásgyakorlás szabadsága. Mivel az Alaptörvény szerint a meggyőződés kinyilvánítása „vallásos cselekmények, szertartások” mellett „egyéb módon” is történhet, a jog nem meghatározott magatartásokat véd, hanem azt a meggyőződést, melyből a magatartás fakad.

A vallásszabadság jogának része a vallás vagy más meggyőződés tanításának és terjesztésének joga, mely értelemszerűen inkább közösségi jelleggel bír. Az állam intézményvédelmi kötelezettsége keretében biztosít teret a közszolgálati tömegtájékoztatási eszközökben és – a szülőik igényei szerint – a semleges állami-önkormányzati *iskolában* arra, hogy a vallási közösségek tanításukat közvetítsék. A meggyőződés tanítása fogalmilag eltér a meggyőződésekkel kapcsolatos tartalmak közvetítésétől: míg az előbbi esetben egy adott vallási közösség elkötelezett tevékenységéről van szó, az utóbbi eset azonosulás nélkül, kívülállóként tájékoztat vallási kérdésekről. Az, hogy a semleges állami-önkormányzati iskolában a különböző vallások és világnézetek arányos és kiegyensúlyozott, azonosulást kerülő módon bemutatásra kerülnek, nem helyettesíti a vallási közösségek azon jogát, hogy maguk is megjelenhessenek és bemutathassák magukat (így a hitoktatás keretében). A meggyőződés tanításának joga azonban nemcsak a formalizált, az oktatási rendszerhez kapcsolódó, vagy a hitéleti felsőoktatás keretében történő tanítást védi, hanem a meggyőződés informális, családon, közösségen belül folyó tanításának, terjesztésének jogát is.

A vallási közösségek jogállását sarkalatos törvény szabályozza. Egyes, huzamosabb ideje működő vallási közösségeket – megfelelő társadalmi támogatás és a közösségi célok érdekében történő együttműködésre alkalmasság esetén az Országgyűlés sarkalatos törvényben bevett egyházként ismerhet el. Az Alaptörvény szerint az állam és az egyházak, illetve a vallási tevékenységet végző más szervezetek különváltan működnek. Az egyházak és a vallási tevékenységet végző más szervezetek önállóak.

5.3. A gyülekezési és egyesülési jog

5.3.1. A gyülekezési jog

Az Alaptörvény szerint „Mindenkinek joga van a békés gyülekezéshez.” Az Alaptörvény emberi jogként tételezi a gyülekezési jogot, amikor a „mindenkinek joga van” fordulatot használja, és a gyülekezési jog alanyaként nem pusztán a magyar állampolgárokat határozza meg.

Az Alaptörvény nem általában a gyülekezés jogát biztosítja, hanem kifejezetten megkívánja annak békés jellegét is. A „békétlen” gyülekezés is alapvetően teljesíti a gyülekezés kritériumait, azonban bizonyosan nem áll a gyülekezési jog alkotmányos védelme alatt. A békés jelleget ezért az alkotmányjogi gyülekezés-fogalom elválaszthatatlan és lényegi elemeként kell tekinteni.

A hatályos szabályozás a békés jelleg elvesztéséhez kifejezett jogkövetkezményt nem fűz, azonban a nem békés rendezvények nyilvánvalóan nem állnak az Alaptörvény védelme alatt. A felosztatásra azonban csak legvégső eszközként, kizárólag akkor kerülhet sor, ha minden más, a rendezvény békés jellegének helyreállítása érdekében alkalmazott eszköz sikertelen maradt.

Az államot pozitív kötelezettségek is terhelik a békés gyülekezési jog – mint a kiemelt kommunikációs szabadság-jog – érvényesülésének biztosítása érdekében. A gyülekezéshez való alkotmányos alapjog érvényesülése nemcsak az állam illetéktelen beavatkozásával, hanem mások, például adott tüntetést ellenérzéssel szemlélők, ellentüntetők, és más rendzavarók ellenében is védelemre szorul. A hatóságnak – szükség esetén – akár erő alkalmazásával is biztosítania kell a jogszerűen tartott gyűlések lebonyolítását, illetőleg meg kell akadályoznia, hogy azt mások megzavarják.

36 BverfGE 32, 98, 106

Az Emberi Jogok Európai Bíróságának álláspontja szerint a békés célú gyülekezéshez való jog korlátozásának nem lehet oka önmagában az erőszakos ellendemonstráció lehetősége, vagy azon eshetőség, hogy olyan szélsőségesek csatlakoznak a demonstrációhoz, akiknek céljai nem békések, vagy, hogy a csoport szélsőséges tagjai erőszakos szándékkal léphetnek fel. Az Emberi Jogok Európai Bírósága konkrét ügyben³⁷ kimondta, hogy a békés gyülekezés jogát még akkor is védelem illeti, azaz gyakorlását tehát még abban az esetben is biztosítani kell, ha valóban fennáll annak a veszélye, hogy a felvonulás a szervezőkön kívül álló okok miatt zavargásba torkollik.

Az Alaptörvény eltérő megfogalmazása – az Alaptörvény I. cikkéből, és az Emberi Jogok Európai Bíróságának gyakorlatából fakadó – állami objektív intézményvédelmi kötelezettség miatt sem a gyülekezési jog gyakorlatában, sem pedig az ahhoz kapcsolódó állami feladatok körében változást nem okoz.

5.3.2. Az egyesülési és szervezkedési szabadság

Az Alaptörvény gyakorlatilag a korábban az Alkotmány különböző rendelkezéseiben szabályozott egyesülési és szervezkedési szabadságra vonatkozó szabályokat összefoglalja, és egységesen rendezi.

Az Alaptörvény az egyesülési jog két részjogosultságát, a szervezet létrehozását és a szervezethez csatlakozást nevesíti. Az Alkotmánybíróság szerint az egyesülési szabadság joga mindenkit megillető szabadságjog. „Ez a jog elsősorban a cél megválasztásának szabadságát jelenti, jelenti továbbá a célra rendelt szervezet alapításának szabadságát, s az ehhez való csatlakozás önkéntességét, valamint az önkéntes kilépés lehetőségét [...] Amikor az Alkotmánybíróság az egyesülési szabadság joga lényeges elemének a szabadon megválasztott célt és az ehhez rendelt szervezethez csatlakozás önkéntességét tekintette, ezzel egyúttal arra a lényegi kapcsolatra is utalt, amely az egyesülés szabadsága és a gondolatszabadság, a vélemény és véleménynyilvánítás szabadsága között létezik. A szabadon létesített egyesület és ennek önkéntessége, kényszermentessége ugyanis garantálja egyúttal a meggyőződés, szólás, lelkiismeret és véleménynyilvánítási szabadságot is.”

Az Alaptörvény több, egymással összefüggő kategorikus tilalmat állít fel. Az Alaptörvény szerint „Senkinek a tevékenysége nem irányulhat a hatalom erőszakos megszerzésére vagy gyakorlására, illetve kizárólagos birtoklására. Az ilyen törekvésekkel szemben törvényes úton mindenki jogosult és köteles fellépni.” Az Alaptörvény lefekteti az állami erőszak-monopólium szabályát, vagyis értelemszerűen olyan szervezeteket, amelyek tevékenysége erre irányul, az egyesülési jog alapján létre sem lehet hozni.

A pártok alapításának és tevékenységének szabadságát garantáló alaptörvényi szabály azt a feltétlen követelményt támasztja az állami szervekkel szemben, hogy ne akadályozzák az alkotmányos keretek között működő pártok létrejöttét és tevékenységét. A pártalapítás és-működés joga e szabály negatív értelmében mindenkit, illetve minden pártot egyaránt megillet.

37 Christians against Racism and Fascism v. United Kingdom. (Application no. 8440/78, Decision of 16 July 1980)

6. Eljárási alapjogok

6.1. A tisztességes eljáráshoz való jog („fair trial”)

Az Alaptörvény a tisztességes eljáráshoz való jogot különállóan, valamint a közigazgatással és bírósági eljárásokkal összefüggésben is szabályozza. A tisztességes eljáráshoz való jog tágan értelmezendő, mert egyrészt e körbe vonja az Alaptörvény a megfelelő ügyintézéshez való jogot (azaz nemcsak a bírósági eljárásokra vonatkozik), másrészt az eljárás(ok) egészében érvényesülnie kell. Ezzel általános, nem csak a bírósági eljárásokra szorító érvénnyel fogalmazza meg a tisztességes eljáráshoz való jogot, illetve a tisztességes eljárás követelményét és annak egyes elemeit.

Az alkotmánybírói gyakorlat korábban a jogállamiságból és a független, pártatlan bírósághoz való jogból levezetve érvényesítette a tisztességes eljáráshoz való jogot.

A fair trial olyan minőség, amelyet az eljárás egészének és körülményeinek figyelembevételével lehet csupán megítélni. Ezért egyes részletek hiánya ellenére éppúgy, mint az összes részletszabály betartása dacára lehet az eljárás méltánytalan, avagy nem tisztességes. A tisztességes eljáráshoz való jog így felöleli az eljárási jogok egészének érvényesülését. Nincs olyan szükségesség, amely miatt a tárgyalás tisztességes voltát arányosan ugyan, de korlátozni lehetne; ezért a tisztességes tárgyalás fogalmán belül alakítandó ki olyan ismérvszabály, amely annak tartalmát adja, s csak ezen belül értékelhető bizonyos korlátozások szükséges és arányos volta.

6.2. A jogorvoslathoz való jog, és a bírósághoz fordulás joga

Az Alaptörvény értelmében mindenkinek joga van ahhoz, hogy jogorvoslattal éljen az olyan bírósági, hatósági és más közigazgatási döntés ellen, amely valamely jogát vagy jogos érdekét sérti. A jogorvoslathoz való jog mindenkit megillet. Alapjogként immanens tartalma az érdemi határozatok tekintetében a más szervhez vagy ugyanazon szervben belüli magasabb fórumhoz fordulás lehetőségét jelenti, abból tehát nem feltétlenül következik a bírósághoz fordulás joga. A jogorvoslathoz való jog akkor érvényesül, ha a szabályozás a sérelem orvoslására valódi lehetőséget biztosít. Az alkotmánybírói gyakorlat szerint a jogorvoslathoz való jog – főszabály szerint – csak a rendes jogorvoslatokra vonatkozik, a rendkívüli jogorvoslati lehetőségek nem vonhatók ezen alapjog alá. Fontos szempont, hogy a jogorvoslat igénybevétele költségeinek mértéke (a jogorvoslati illeték nagysága) önmagában nem hozható összefüggésbe a jogorvoslathoz való joggal.

A bírósághoz fordulás jogából fakad az állam kötelezettsége arra, hogy a jogviták elbírálására bírói utat biztosítson. A keresetindítási jog időbeli korlátozása a jogbiztonság követelményének teljesülése miatt indokolható. E jog nem abszolút jellegű jogosultság, hanem a jogbiztonság korlátai között juthat csak érvényre.

Fontos szempont, hogy megállapítható e jog sérelme akkor is, ha a jogi szabályozás ugyan biztosít bírói utat, de valójában nincs tere a bírói mérlegelésnek. A bírói mérlegelés törvényi szabályainak hiánya kiüresíti a bírósághoz fordulás jogát. A szabályozásnak megfelelő szempontot és mércét kell tartalmaznia, hogy a bíróság a döntés jogszerűségét ez alapján vizsgálhassa.

6.3. A jogviták ésszerű határidőn belül való elbírálása („reasonable time”)

Az Alaptörvény alapján mindenkinek joga van ahhoz, hogy ügyeit a hatóságok részrehajlás nélkül, tisztességes módon és ésszerű határidőn belül intézzék. A hatóságok törvényben meghatározottak szerint kötelesek döntéseiket indokolni. Az Alaptörvény garanciális elemként írja elő a bírósági döntés ésszerű határidőn belüli meghozatalának kötelezettségét. A határidők a jogilag szabályozott eljárások olyan elemei, amelyek általában az eljárások, ezen belül különösen egyes eljárási cselekmények lefolytatása, illetőleg bizonyos jogosultságok gyakorlása vagy kötelezettségek teljesítése ésszerű időn belül való befejezését írják elő; megakadályozzák az eljárások parttalanná válását, ugyanakkor biztosítják – többek között – az alapjogok gyakorlásának lehetőségét.

6.4. Védelemhez való jog és a fegyverek egyenlőségének elve

Az Alaptörvény értelmében a büntetőeljárás alá vont személynek az eljárás minden szakaszában joga van a védelemhez. A védő nem vonható felelősségre a védelem ellátása során kifejtett véleménye miatt.

A védelemhez való jog kezdetben a büntetőeljárás bírósági szakaszához kapcsolódott, és a védelem, illetve a védőválasztás jogát foglalta magában, mára az eljárás egészére, annak valamennyi szakaszára kiterjed, és valamennyi kriminális jellegű cselekmény miatt folyó eljárásban érvényesülnie kell. Ebből fakadóan a terheltnek joga van ahhoz, hogy saját magát megvédje, és ahhoz is, hogy választása szerinti védőt vegyen igénybe. A védelemhez való jog alkotmányos megtételése csakis a terhelt és a védő jogainak együttes szemlélete alapján lehetséges.

A tisztességes eljárásnak nem nevesített eleme a fegyverek egyenlősége, amely a büntetőeljárásban azt biztosítja, hogy a vádnak és a védelemnek egyenlő esélye és alkalma legyen arra, hogy a tény- és jogkérdésekben véleményt formálhasson és állást foglalhasson.

6.5. Szabadsághoz és személyi biztonsághoz való jog

Az Alaptörvény rögzíti a jogot a szabadságra és a személyi biztonságra. Mindenkinek joga van a szabadsághoz és a személyi biztonsághoz, senkit nem lehet szabadságától másként, mint törvényben meghatározott okokból és törvényben meghatározott eljárás alapján megfosztani. A bűncselekmény elkövetésével gyanúsított és őrizetbe vett személyt a lehető legrövidebb időn belül szabadon kell bocsátani, vagy bíróság elé kell állítani. A bíróság köteles az elé állított személyt meghallgatni és írásbeli indokolással ellátott határozatban szabaddá helyezéséről vagy letartóztatásáról haladéktalanul dönteni.

A nullum crimen sine lege és a nulla poena sine lege elvek a visszaható hatályú büntető jogalkotás tilalmát fogalmazzák meg. Ez nem zárja ki valamely személy büntetőeljárás alá vonását és elítélését olyan cselekményért, amely elkövetése idején a nemzetközi jog általánosan elismert szabályai szerint bűncselekmény volt.

A személyes szabadsághoz való jog nemcsak az állam büntetőhatalmának gyakorlására, hanem adott esetben a személyes szabadságtól megfosztás más eseteire is vonatkoztatható.

Az alkotmánybírósági értelmezés szerint a nullum crimen sine lege et nulla poena sine lege az egyén ahhoz való jogát is jelenti, hogy csakis törvényesen ítélik el (nyilvánítsák bűnösnek) és büntetését is törvényesen szabják ki.

A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés szabálya nem ad felmentést az Alaptörvény más rendelkezései – többek között az emberi méltósághoz való jog vagy az embertelen büntetés tilalma – alól.

Az Alaptörvény jogot biztosít a személyünk, illetve a tulajdonunk ellen intézett vagy az ezeket közvetlenül fenyegető jogtalan támadás elhárításához, de az Alaptörvény megfogalmazása szerint ezt a jogot csak a „törvényben meghatározottak szerint” lehet gyakorolni.

Az eljárási garanciákhoz tartozik az ártatlanság védelme, a tárgyalás nyilvánossága, és a kétszeres eljárás tilalma is..

Az ártatlanság védelme eredendően a büntetőeljáráshoz kapcsolódott, azonban annak – csakúgy, mint „fair” eljárásnak – ki kell terjednie más típusú eljárásokra is, mint (amennyiben ez egyáltalán értelmezhető) a közigazgatási, fegyelmi, a szabálysértési eljárásokra is. Az ártatlanság védelme alapján senki nem tekinthető bűnösnek mindaddig, amíg büntetőjogi felelősségét a bíróság jogerős határozatával nem állapította meg. Az ártatlanság védelméből következik, hogy a bűnösség bizonyítása a büntetőügyben eljáró hatóságokat terheli.

A tárgyalás nyilvánossága főszabály, amely azonban a bíróság döntésének megfelelően korlátozható. A bíróság a tárgyaláson hozott határozatát akkor is nyilvánosan köteles kihirdetni, ha a nyilvánosságot kizárta

7. Tulajdonhoz való jog

A polgári társadalom alapja a tulajdon szabadsága, amit az Alaptörvény is elismer: „Mindenkinek joga van a tulajdonhoz és az örökléshez.”. Az Alaptörvény újdonsága a korábbi Alkotmányhoz képest, hogy e rendelkezés kiegészült a német alkotmányjogból ismert elvvel: „A tulajdon társadalmi felelősséggel jár.” (a német alaptörvényben: „A tulajdon kötelez.”) A tulajdon tehát nem jelent korlátlan rendelkezési jogot egy vagyontárgy felett – elég, ha egy műemlék, vagy egy vállalkozás tulajdonosának kötöttségeire gondolunk.

Korlátozhatósága szempontjából a tulajdon sajátos jog: egyrészt az alapjog-korlátozás általános szabályaitól eltérően a tulajdon kivételesen közérdekből is korlátozható, másrészt azonban a kivételesen, közérdekből végrehajtott kiszármaztatás esetén teljes, feltétlen és azonnali kártalanítás jár. Ezzel az Alaptörvény az állaggarancia helyett értékgaranciát vállal. A tulajdonhoz való jog elsődleges rendeltetése a személyi autonómia biztosítása, anyagi megalapozása. Éppen ezért a tulajdonhoz való jog védelme a magánjogi értelemben vett tulajdonon kívül kiterjed olyan jogokra is, melyek nem tartoznak szorosan a tulajdon fogalmába (így pl. a társadalombiztosítás szolgáltatásai, vagy egy foglalkozás folytatására való jogosultság).

8. Személyes adatok védelme és információszabadság

Az adatvédelmet tekintve az Alaptörvény két változtatást tartalmaz a korábbi Alkotmányhoz képest, az egyik technikai, a másik intézményi. A technikai változás, hogy míg a korábbi Alkotmány a közérdekű adatok megismeréséhez való jogot a véleménynyilvánítás szabadsága körében tartalmazta, addig az Alaptörvény a személyes adatok védelméhez való jog mellett rögzíti a közérdekű adatok megismeréséhez és terjesztéséhez való jogot. Az intézményi változás, hogy a korábbi adatvédelmi ombudsman helyett e jogok érvényesülését független hatóság ellenőrzi.

A személyes adatok védelme a magánélet védelmét jelenti, a magánélet védelme pedig az emberi méltósághoz való jog „köttőanyaga”. Az Alaptörvény e jogot közvetlenül a magánszférához való jogot követően rögzíti. Az adatvédelem besorolható az önazonosságot és az egyéni cselekvési szabadságot védő jogok közé.

A személyes adatok cél nélküli, tetszőleges jövőbeli felhasználásra való gyűjtése és feldolgozása Alaptörvény ellenes, akárcsak a korlátozás nélkül használható általános és egységes személyi szám. Az Alkotmánybíróság a személyes adatok védelméhez való jogot nem hagyományos védelmi jogként értelmezi, hanem annak aktív oldalát is figyelembe véve, információs önrendelkezési jogként. E jognak fő tartalma az, hogy mindenki maga rendelkezik személyes adatainak feltárásáról és felhasználásáról.

Az információs önrendelkezési jog gyakorlásának feltétele és egyben legfontosabb garanciája a célhoz kötöttség. A másik alapvető garancia az adattovábbítás és az adatok nyilvánosságra hozásának korlátozása.

A közérdekű (és a közérdekből nyilvános) adatok megismeréséhez és terjesztéséhez fűződő jog érvényesítésével valósul meg a közügyek átláthatósága. Az állami vagy helyi önkormányzati feladatot, valamint jogszabályban meghatározott egyéb közfeladatot ellátó szervnek vagy személynek lehetővé kell tennie, hogy a kezelésében lévő közérdekű adatot és közérdekből nyilvános adatot – főszabályként – erre irányuló igény alapján bárki megismerhesse.

9. Az egészséghez és az egészséges környezethez való jog

Az egészséghez való jog az Alaptörvény szerint a testi és lelki egészséghez való jogot jelenti. A korábbi Alkotmány – a Gazdasági-, Szociális- és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmányából vett szóhasználatával – „a lehető legmagasabb testi és lelki egészségről” szolt, de ennek gyakorlati jelentősége nem volt. Az Alaptörvény szerint az egészséghez való jog mindenkét megillető jog. A korábbi Alkotmány az intézményi garanciák között a munkavédelmet, az egészségügyi intézmények és az orvosi ellátás megszervezését, a rendszeres testedzés biztosítását, valamint az épített és a természetes környezet védelmét jelöli meg. Az Alaptörvény ezek megtartása mellett a genetikailag módosított élőlényektől mentes mezőgazdaság, az egészséges élelmiszerekhez és az ivóvízhez való hozzáférés és a sportolás biztosítását is megjelöli. Az Alaptörvényben bővültek tehát az intézményi garanciák, a kor „kihívásaihoz” igazodva.

Az Alkotmánybíróság gyakorlatában az egészséghez való jog nem minősült alapjognak, hanem olyan alkotmányos jognak, amelyből többféle törvényhozó kötelezettség keletkezik a jog megvalósítására. Az Alaptörvény az egészséghez való jog tekintetében a „dogmatikai besoroláson” nem változtat.

Az egészséghez való jognál is megjelenik a környezet védelme, de az Alaptörvény külön is tartalmaz környezetvédelmi klauzulát. Az egészséges környezethez való jog az Alkotmánybíróság gyakorlatában alapjogként jelenik meg. Sajátossága, hogy szubjektív jogot ugyan nem biztosít (hiszen alanya „mindenki”, az „emberiség”), hanem alapvetően az állam intézményvédelmi kötelezettsége a jogérvényesülés biztosítása. Az Alkotmánybíróság szerint az állam a védelem jogszabályokkal biztosított követelményét főszabályként nem csökkentheti, csökkentésre kivételesen és csak akkor kerülhet sor, ha az alapjog-korlátozás feltételei fennállnak. A védelmi szint csökkentésének tilalma a természetvédelem, a természeti környezet és az épített környezet védelmére is kiterjed. Az Alaptörvény megőrizte az egészséges környezethez való jog alapjogi jellegét, sőt többletgaranciákat is beépített. Az Alaptörvény kimondja a „károkozó fizet” elvét, illetve közvetlenül is alkalmazható szabályként előírja, hogy pusztán elhelyezés céljából tilos Magyarország területére szennyező hulladékot behozni.

10. Szociális jogok

10.1. Változás a szociális jogok szabályozásában

A korábbi Alkotmány jogként határozta meg a szociális biztonságot és a megélhetéshez szükséges ellátást. Az Alaptörvény azonban egyértelműen államcélként szól a szociális biztonságról: Magyarország (csupán) törekszik, hogy minden állampolgárnak szociális biztonságot nyújtson, továbbá az ellátás szintjét nem a megélhetési minimumban határozza meg, hanem a „törvényben meghatározott támogatásra” utalja tovább.³⁸

A korábbi Alkotmány szociális jogokkal kapcsolatos rendelkezéseit az Alkotmánybíróság azonban nem jogként kezelte, hanem úgy, hogy az állam részére csupán iránymutatást tartalmaznak. Eszerint az Alkotmányból jogosultság nem fakad (holott jogosultságként nyert megfogalmazást) és legfeljebb csak a másodlagos, a törvényhozás által megteremtett alanyi jogokkal hozhatók kapcsolatba. Az Alaptörvény e tekintetben nem tett mást, mint „leírta a valóságot”, azaz az alkotmánybírói gyakorlatot igazította a szabályokat. Hogy miért nem kellene az Alaptörvénybe szociális jogok, arra logikus érvek állnak rendelkezésre. Nem kellene, mert az állam gazdasági teljesítőképességétől függnék. Ha romlik a gazdasági teljesítőképesség, akkor két rossz közül lehet választani: vagy nem tartja be az állam az Alaptörvény rendelkezéseit és akkor devalválódik az Alaptörvény, vagy betartja, de az államcsóddal fenyeget³⁹. Az Alaptörvény szövegezésében elkerüli e kényszeredett választási lehetőség felmerülését.

Az Alaptörvény a szociális jogok körén belül az államcélokat bővíti. Államcélként határozza meg az emberhez méltó lakhatás és a közszolgáltatásokhoz való hozzáférés biztosítását. Az Alaptörvény negyedik módosítása a lakhatás körében a hajléktalanok részére történő szállás biztosításának a feladatát fogalmazza meg.⁴⁰

A szociális jogokat érintő változások körében szólni kell az intézmény-garanciákról. Az Alkotmány a szociális biztonság megvalósulásához kapcsolódva társadalombiztosításról és a szociális intézmények rendszeréről beszélt, míg az Alaptörvény egységes állami nyugdíjrendszerről és a szociális intézmények rendszeréről szól. Az Alaptörvény az állami nyugdíjrendszer mellé hozzárendeli „az önkéntesen létrehozott társadalmi intézmények működését” – ami szintén hozzájárul az időskori megélhetéshez. Így alaptörvényi szinten stabilizálódott a kétpilléres rendszer: az állami nyugdíj és az önkéntes nyugdíjpénztár, amely magában foglalja azt is, hogy az Alaptörvény szövegszerűen zárja ki a korábban megszüntetett kötelező magán-nyugdíjpénztár visszaállítását.

10.2. A munka és a foglalkozás szabad megválasztása

Az Alaptörvény értelmében *mindenkinek joga van a munka és a foglalkozás szabad megválasztásához, valamint a vállalkozáshoz*. A munkához való jog és a vállalkozáshoz való jog alapjogok. Az Alaptörvény a munkának, a munkavégzésnek sajátos értéktartalmat ad. A Nemzeti Hitvallásban megfogalmazást nyer, hogy *a közösség erejének és minden ember becsületének alapja a munka, az emberi szellem teljesítménye*. Az Alapvetések között találhatjuk, hogy *Magyarország gazdasága az értékteremtő munkán és a vállalkozás szabadságán alapszik*. A Szabadság és Felelősség címet viselő alapjogi fejezetben a XII. cikkben, a munkához való jog szabályozása során aztán egyrészt államcélként jelenik meg az állam feladata a munkahelyteremtő intézkedések meghozatalára („aki dolgozni akar, dolgozhasson”), illetve az Alaptörvény rögzíti, hogy *képességeinek és lehetőségeinek megfelelő munkavégzéssel mindenki köteles hozzájárulni a közösség gyarapodásához*. Az Alaptörvényben ezáltal a fizikai és szellemi munkavégzés, a vállalkozás lehetősége kiemelt jelentőséggel bír. A modern társadalmakban az egyéni cselekvési autonómia anyagi alapjainak a megteremtése a munkavégzéshez kapcsolódik, ami – ahogy az Alaptörvény fogalmaz – a közösség erejének és az egyén becsületének alapja. Ebben az összefüggésben az Alaptörvény közvetlenül elismeri azt is, hogy az egyes alapjogokkal való élés nem teljesen független az anyagi biztonság megteremtésétől. Ezen a ponton valóban „vált” az Alaptörvény az Alkotmányhoz képest. Az Alaptörvény mindezt meg is támogatja: a munkaképes emberek munkavállalási lehetőségei bővítésének ígéretével.

38 L. a XIX. cikket

39 Ha megnézzük Nyugat-Európa hatályos alkotmányait, akkor azt látjuk, hogy a legkiterjedtebb szociális jogokat a görög és a spanyol alkotmány tartalmazza.

40 Az Alaptörvény XXII. cikk (2) bekezdése értelmében „Az emberhez méltó lakhatás feltételeinek a megteremtését az állam és a helyi önkormányzatok azzal is segítik, hogy törekszenek valamennyi hajlék nélküli élő személy számára szállást biztosítani.” A (3) bekezdés kimondja: „Törvény vagy helyi önkormányzat rendelete a közrend, a közbiztonság, a közegészség és a kulturális értékek védelme érdekében, a közterület meghatározott részére vonatkozóan jogellenessé minősítheti az életvitelszerűen megvalósuló közterületi tartózkodást.”

Az Alaptörvény rögzíti azt is, hogy *minden munkavállalónak joga van az egészségét, biztonságát és méltóságát tiszteltben tartó munkafeltételekhez.*

Az Alaptörvényben alapjogi minőséget nemcsak a munkához való jognak, hanem az e körben deklarált – a munkához való joggal szinonim – foglalkozáshoz való jognak, illetve a vállalkozáshoz való jognak is ad. Míg a vállalkozáshoz való alapjog alanya természetes és jogi személy egyaránt lehet, addig a munka és a foglalkozás szabad megválasztása a természetes személyekhez kapcsolódik. Védelmük azonban azonos: alapjogi védelemben részesülnek. A munkához való jog és a foglalkozás szabad megválasztásához való jog – mint alapjog – alanyi jogi oldala és intézményvédelmi oldala együtt adja a jog érvényesítésének alkotmányi rendjét. Alanyi jogi oldala – mint szubjektív jog – azt jelenti, hogy az állam nem akadályozhatja meg, nem teheti lehetetlenné az adott munka vagy foglalkozás gyakorlását. Hangsúlyozni kell, hogy senkinek nincs alanyi joga egy meghatározott foglalkozásra, vagy egy tevékenység meghatározott vállalkozási formában való gyakorlására. Ebből következően az állam feltételhez (pl. végzettséghez, szakmai gyakorlathoz stb.) kötheti a különböző foglalkozások gyakorlását, egyet nem tehet: olyan feltételeket nem írhat elő, amely egy csoportot eleve és önkényesen kizár az adott munka vagy vállalkozás gyakorlásából, nem állíthat olyan objektív feltételeket, amelyek saját erőfeszítésből nem küzdhetők le.

A munkához való jog intézményvédelmi oldalát a jog szociális oldalának is nevezhetjük. Az állam az intézményvédelem körében köteles olyan foglalkoztatáspolitikát kialakítani, amely ösztönzi a munkahelyteremtést, ezt az Alaptörvény, mint fentebb részletesen kifejtettük, nyomatékosítja is. Az Európai Unió tagállamként a munkához való jog új dimenziót kap, hiszen a szabad álláskeresés, munkavállalás és letelepedés az Európai Unió egész területén biztosított. Az Alaptörvényben már nem szerepel a munkásmozgalmak egykori követelése: az egyenlő munkáért egyenlő bér elve, aminek szó szerinti betartása a piacgazdasággal nem összeegyeztethető.

A család, a gyermeknevelés és a munka összeegyeztethetőségének kérdése alkotmányossági kérdés. Az államnak munkaidő-kedvezményel, részmunkaidős foglalkoztatással, vagy csak a rugalmas munkavégzés lehetőségével segítenie kell a szülőket a gyermeknevelésben, a gyermek betegsége esetén a táppénz biztosításával, vagy egyéb intézkedésekkel a munkaadóknak és az államnak egyaránt hozzá kell járulnia a jövő generáció egészséges fejlődéséhez.

10.3. Szociális biztonság

Mint már arról szó volt, az Alaptörvényben a szociális biztonság nem jogként, hanem államcélként nyert megfogalmazást. Az Alaptörvény rendelkezései alapján nőtt a törvényalkotó szabadsága a szociális jogok biztosítása terén. Megkockáztatható, hogy az Alkotmánybíróság által korábban felállított tilalom, amely szerint valamely társadalombiztosítási szolgáltatás átmenet nélküli megváltoztatása, vagy lecsúsztatása biztosításból segélyezésbe, az fölér egy alapjogba való beavatkozással, már ilyen formán nem áll fenn. Az Alaptörvény a szociális jogok terén az érintettek jogi pozíciójának lényeges változását is lehetővé teszi. A végső határ nem a szociális jogokra vonatkozó rendelkezéseknél, hanem az emberi méltóság jogánál keresendő. Azt a megélhetési minimumot, amely az emberi méltóság megvalósításához elengedhetetlen, az államnak biztosítania kell.

Az Alaptörvény tehát a szociális jogok terén egyrészt megteremtette annak lehetőségét, hogy az igazságtalan szociális ellátórendszert új alapokra lehessen helyezni. Másrészt tény az, hogy az Alaptörvény ezen rendelkezései nem kötik meg az állam kezét rosszabb gazdasági helyzetben sem, önmagában e szabályok nem viszik az államot csődbe pusztán amiatt, mert betartásuk kötelező. Ugyanakkor nem szabad elszakadni attól a gondolattól, hogy a társadalom (a magyar társadalom) nem csupán „szétszóródó individuumok összessége”, hanem közösség is, mégpedig olyan közösség, amelynek kötőanyaga az egymásért viselt felelősség, a szolidaritás.

11. Művelődéshez való jog

A művelődéshez való jog kulturális jog, az Alaptörvény szerint több elemből áll, az alkotmányos védelem jellege az egyes elemeket illetően más és más. Az Alaptörvény értelmében *minden magyar állampolgárnak joga van a művelődéshez. Magyarország ezt a jogot a közművelődés kiterjesztésével és általánossá tételével, az ingyenes és kötelező alapfokú, az ingyenes és mindenki számára hozzáférhető középfokú, valamint a képességei alapján mindenki számára hozzáférhető felsőfokú oktatással, továbbá az oktatásban részesülők törvényben meghatározottak szerinti anyagi támogatásával biztosítja.*

A művelődéshez való jog elemei tehát egyrészt a közművelődés kiterjesztése és általánossá tétele. Ez pusztán államcél, e szabályból az állam részére hosszútávon keletkezik feladat, de önmagában e rendelkezés alapján egy adott intézkedés (szabályozás) alkotmányossága nem igen ítéltető meg.

A művelődéshez való jog része másrészt az oktatáshoz való jog. Az oktatáshoz való jog kapcsán megkülönböztetjük a tanuláshoz és a tanításhoz való jogot. Míg a tanuláshoz való jog a művelődéshez való jog körében, addig a tanításhoz való jog inkább a tudományos- és művészeti élet szabadsága körében nyer értékelést. A tanuláshoz való jog nemcsak jog, hanem egyben kötelezettség is, az Alaptörvény az alapfokú (általános iskolai) oktatást teszi kötelezővé. Az Európai Unió Alapjogi Chartájának 32. cikke szerint a foglalkoztatás alsó korhatára nem lehet alacsonyabb, mint a tanköteles kor felső határa (tilos a gyermekek foglalkoztatása a tankötelezettség teljesítése érdekében).

A tanuláshoz való jog számos más alaptörvényi rendelkezéssel áll összefüggésben, így pl. a középfokú oktatás hozzáférhetőségével. Az Alaptörvény értelmében *a szülőknek joguk van megválasztani a gyermeküknek adandó nevelést.* A „megválasztás joga” egyben állami kötelezettséget teremt plurális szerkezetű oktatási rendszer létrehozására. Az államnak (önkormányzatnak) amellet, hogy világnézetileg semleges iskolát kell létrehoznia és működtetnie, kötelezettsége van (épp azért, hogy a szülők választani tudjanak) az egyházi iskolák fenntarthatósága tekintetében is.

Az Alaptörvény kimondja azt is, hogy *a szülők kötelesek kiskorú gyermekükről gondoskodni. E kötelezettség magában foglalja gyermekük taníttatását.* Az Alaptörvény szerint az általános iskolai oktatásban való részvétel azon túl, hogy kötelező, ingyenes is. Az ingyenes általános iskolai oktatás a művelődéshez való jog érvényesülésének egyik fontos garanciája.

Az Alaptörvény a középfokú oktatás vonatkozásában már nem mondja, hogy kötelező, azt azonban igen, hogy ingyenes. A középfokú oktatásnak mindenki számára hozzáférhetőnek kell lennie. Az Alaptörvény szerint a felsőfokú oktatás a képességek alapján hozzáférhető, továbbá e körben az Alaptörvény már nem beszél ingyenességről. Az Alaptörvény a hallgatói szerződések alaptörvényi hivatkozását teremti meg azzal, hogy kimondja: *törvény a felsőfokú oktatásban való részesülés anyagi támogatását meghatározott időtartamú olyan foglalkoztatásban való részvételhez, illetve vállalkozási tevékenység gyakorlásához kötheti, amelyet a magyar jog szabályoz.*

A művelődéshez való joghoz kapcsolódik az a szabály, hogy a jog érvényesülését az állam az oktatásban részesülők anyagi támogatásával valósítja meg. E rendelkezés a jog objektív intézményvédelmi oldalán teremt konkrét állami kötelezettséget. Az anyagi támogatás alatt a különböző ösztöndíjrendszerek működtetésének állami kötelezettségét is érteni kell.

Bár az Alaptörvény a művelődéshez való jogról állampolgári jogként szól, azt azonban látni kell, hogy az Európai Unión belül a jog valamennyi tagállam állampolgára számára egyformán kell, hogy érvényesüljön.⁴¹

⁴¹ Lásd: C-388/01. sz. Bizottság kontra Olaszország ügyben 2003. január 13-án hozott, vagy C-147/03. sz. Bizottság kontra Ausztria ügyben 2005. július 7-én hozott ítéleteket

12. Gyermekvédelem

Az Alaptörvény értelmében „Minden gyermeknek joga van a megfelelő testi, szellemi és erkölcsi fejlődéséhez szükséges védelemhez és gondoskodáshoz.” A jog kötelezettje nem csak az állam: kiskorú gyermekeikről a szülők kötelesek gondoskodni. „E kötelezettség magában foglalja gyermekük taníttatását.” Ugyanakkor a szülőket megilleti az a jog, hogy a gyermeküknek adandó nevelést megválasszák. E jog magában foglalja azt, hogy a gyermek vallási-erkölcsi neveléséről döntsenek, és arról gondoskodjanak, de ebbe a körbe tartozik az iskolaválasztás szabadsága is.

Kérdések

1. Igaz, vagy hamis?

1. A zavargások a gyülekezési jog védelme alatt állnak.
2. A hatóságoknak biztosítaniuk kell, hogy ellentétes érzelmű tüntetők ne zavarhassák meg a rendezvényt.
3. Kötelező tagsággal létrehozott szervezetek működése az egyesülési jog által is védett.
4. A fair trial olyan minőség, amelyet az eljárás egészének és körülményeinek figyelembevételével lehet csupán megítélni. Ezért egyes részletek hiánya ellenére éppúgy, mint az összes részletszabály betartása dacára lehet az eljárás méltánytalan, avagy nem tisztességes.
5. A védő felelősségre vonható a védelem ellátása során kifejtett véleménye miatt.
6. Az információs önrendelkezési jog és az információszabadság érvényesülését az adatvédelmi biztos felügyeli.
7. A környezetvédelem jogszabályban biztosított (elért) védelmi szintje általában nem csökkenhet.

Ellenőrző kérdések

1. Jelölje meg a helyes választ! Az Alaptörvény a korlátozható jogok körében az alapjogok korlátozását

- a) minden alapjognál külön-külön meghatározza
- b) minden alapjogra irányadó általános szabályban rögzíti
- c) nem szól az alapjogok korlátozásáról

2. Jelölje meg a helyes választ!

- a) az alapjogoknak a jogrendszer egészében érvényesülni kell
- b) az alapjogoknak csak a büntetőjogban kell maradéktalanul érvényesülni
- c) az alapjogoknak csak az Alkotmánybíróság által meghatározott jogágakban kell érvényesülniük

2. Jelölje meg a helyes választ! Az Alaptörvény alapjogi fejezete

- a) az Alapvető jogok és kötelezettségek címet viseli
- b) a szabadságjogok címet viseli
- d) a Szabadság és felelősség címet viseli

3. Jelölje meg a helyes választ!

- a) Az alapjogok csak „sarkalatos törvényben” korlátozhatók
- b) az alapjogok főszabályként egyszerű szótöbbséggel meghozható törvényben korlátozhatók
- c) az alapjogok nem korlátozhatók

4. Jelölje meg a helyes választ. Az élethez való jog és az emberi méltóság

- a) együtt abszolút jogok.
- b) valamint az abból levezett jogok abszolút jogok.
- c) közül csak az élethez való jog abszolút, beleérve ebbe az állam életvédelmi kötelezettségét.

5. Jelölje meg a helyes választ:

- a) csak más alapjog érvényesülése esetén korlátozható a tulajdonjog
- b) a tulajdonjog korlátozhatatlan alapjog
- c) tulajdonjog korlátozása esetén a közérdek szükséges indok lehet

6. Jelölje meg a helyes választ: a véleménynyilvánítási szabadság

- a) csak az írott sajtóra vonatkozik
- b) a közlés módjától függetlenül vonatkozik minden kifejezésre
- c) a szimbólumokkal történő véleménynyilvánításra nem vonatkozik

7. Jelölje meg a helyes választ: az állam és az egyház viszonya az Alaptörvényben

- a) nem szerepel
- b) szerepel, úgy hogy az állam és az egyházak elválasztva működnek
- c) szerepel úgy, hogy az állam és az egyházak különválasztva működnek

8. Jelölje meg a helyes választ: a véleménynyilvánítási szabadsága

- a) nem vonatkozik a meghökkentő állításokra
- b) a véleményt tartalmára és a közlés módjára tekintet nélkül védi
- c) csak a szép beszédet védi

9. A házasság fogalma az Alaptörvény szövegében

- a) nem szerepel
- b) mint férfit és nőt megillető jogként szerepel
- c) úgy szerepel, hogy az alapján az azonos neműek házassága is megengedett

10. Jelölje meg a helyes választ: A vallásszabadság

- a) a vallás megválasztásának, megváltoztatásának és a vallásoktól való elhatárolódás szabadságát foglalja magában
- b) az a) pontban foglaltakon túl a vallás gyakorlásának és a tanításának szabadságát is jelenti
- c) a b) pontban foglalt egyéni jogokon túl a közösségi vallásgyakorlást is magában foglalja

11. Jelölje meg a helyes választ! A munkához való jog:

- a) azt jelenti, hogy az állam köteles mindenkinek munkát biztosítani
- b) azt jelenti, hogy az állam nem zárhat el senkit meghatározott munka vagy foglalkozás választásától
- c) csupán államcél, állami kötelezettség nem fakad belőle

12. Jelölje meg a helyes választ! A szociális biztonság az Alaptörvény szerint

- a) alapjog, mert úgy fogalmaz, hogy mindenkinek joga van a szociális biztonsághoz
- b) szövetszerűen nem szerepel a szociális biztonság, csak részjogai a lakhatáshoz való jog és a közművekhez való hozzáférés joga
- c) államcél, mert úgy fogalmaz, hogy Magyarország törekszik arra, hogy minden állampolgárának szociális biztonságot nyújtson

13. Jelölje meg a helyes választ! A diszkrimináció-tilalom

- a) csak az egyenlő jogképességre vonatkozik
- b) csak az alapjogok egyenlő érvényesülését jelenti
- c) valamennyi jog élvezete tekintetében irányadó

14. Jelölje meg a helyes választ! Az önrendelkezési jog

- a) mint az emberi méltóságból levezett jog, korlátozhatatlan
- b) mint az emberi méltóságból levezett jog, korlátozható
- c) nem képezi részét az emberi méltósághoz való jognak

15. Jelölje meg a helyes választ! A tisztességes eljáráshoz való jog

- a) csak a büntetőeljáráshoz kapcsolódó eljárási alapjog
- b) valamennyi eljárásra irányadó alapjog
- c) nem alapjog

Fogalomtár:

alapjog: az alkotmányokba foglalt, az egyének szabadságát garantáló, mindenkit megillető olyan jog, amelyből közvetlen alanyi jogi jogosultság fakad.

az alapjogok generációi: az alapjogok időbeli megjelenése alapján történő csoportosítása. Az első generációs jogok a XVIII. század végén jelennek meg, s a klasszikus szabadságjogokat ölelik fel, a második generációs jogok a XX. század elejétől és a gazdasági-szociális és kulturális jogokat foglalják magukba, a harmadik generációs jogok a XX. század közepétől jelennek meg, jellemzőjük, hogy a világ globális kihívásaira próbálnak választ adni (környezetvédelem, adatvédelem).

alapjogok korlátozásának szabálya: az alapvető jogokra és kötelezettségekre vonatkozó szabályokat törvény állapítja meg. Alapvető jog más alapvető jog érvényesülése vagy valamely alkotmányos érték védelme érdekében, a feltétlenül szükséges mértékben, az elérni kívánt céllal arányosan, az alapvető jog lényeges tartalmának tiszteletben tartásával korlátozható.

abszolút jogok: olyan jogok, amelyek korlátozhatatlanok. Az abszolút jogokkal vagy tilalmakkal szemben más alapjog, vagy alkotmányos cél, egyéb alkotmányos előírás nem mérlegelhető.

államcél: az Alaptörvénybe foglalt állami feladat, amelynek elérésére az államnak törekedni kell. Az államcélból közvetlen alanyi jogi jogosultság nem fakad.

alapjogi jogképesség: azt jelenti, hogy a természetes személyek és – ha jellegüknél fogva nemcsak az emberekre vonatkoznak – a jogi személyek az alapjogok alanyai lehetnek..

monista felfogás: az élethez való jogot és az emberi méltóságot egységben kezelő olyan szemlélet, amely szerint nem lehet az ember biológia és társadalmi dimenziójához fűzhető jogokat különválasztani

kommunikációs jogok: a véleménynyilvánítási szabadság körébe tartozó jogcsoport. A kommunikációs jogok a közlés szabadságát védik, így ide sorolható a sajtószabadság, a gyülekezési jog, a tanítás- a művészeti élet- és a tudomány szabadsága, illetve a vallás kinyilvánításának, terjesztésének, tanításának szabadsága is.

gyűlöletbeszéd: valamely nemzeti, etnikai, faji, vallási csoport ellen, vagy a lakosság egyes csoportjai ellen, nagy nyilvánosság előtt elkövetett gyűlöletre uszító magatartás.

diszkrimináció: eredeti jelentése a hátrányos megkülönböztetés. Mára általánossá vált, hogy pozitív és negatív diszkriminációról egyaránt beszélhetünk. Pozitív diszkriminációról akkor van szó, ha valamilyen a jogosultság „senkinek nem jár, de valakinek mégis”, míg negatív diszkriminációról, amikor „mindenkinek jár, de valakinek mégse”.

közvetett diszkrimináció: amikor a szabályok látszólag mindenkire egyformán vonatkoznak, ugyanakkor kitapintható, hogy egy bizonyos csoporthoz tartozó személyeket hátrányosan érint.